

कवष ऐलूषः। विश्वे देवाः। त्रिष्टुप्

आ नो देवानामुप वेतु शंसो विश्वेभिस्तुरैरवसे यजत्रः।

तेभिर्वयं सुखायो भवेम तरन्तो विश्वा दुरिता स्याम ॥ १०.०३१.०१

देवानाम्- देवतानाम्। शंसः- स्तव्यः। यजत्रः- पूज्य इन्द्रः। विश्वेभिः- सर्वैः। तुरैः- त्वरणशीलैर्मरुद्भिः प्राणविशेषैः। अवसे- रक्षायै। नः- अस्मान्। आ- आभिमुख्येन। उप वेतु- उपगच्छतु। तेभिः- मरुद्भिः। वयम्। सुखायः- शोभनसुहृदः। भवेम- स्याम। विश्वा दुरिता- सर्वाणि दुःखानि पापानि वा। तरन्तः। स्याम- भवेम ॥१॥

परि चिन्मर्तो द्रविणं ममन्याहृतस्य पथा नमसा विवासेत्।

उत स्वेन क्रतुना सं वदेत श्रेयांसं दक्षं मनसा जगृभ्यात् ॥ १०.०३१.०२

परि- परितः। मर्त्यः- मनुष्यः। द्रविणम्- संपदम्। ममन्यात्- इच्छेत्। ऋतस्य- धर्मस्य। पथा- मार्गेण। नमसा- वन्दनेन। विवासेत्- देवान् परिचरेत्। उत- अपि च। स्वेन क्रतुना- स्वप्रज्ञया। सं वदेत। श्रेयांसम्- श्रेयः साधकम्। दक्षम्- सामर्थ्यम्। मनसा- चित्तेन। जगृभ्यात्- गृहीयात् ॥२॥

अधायि धीतिरससृग्रमंशास्तीर्थे न दस्ममुप यन्त्यूमाः।

अभ्यानश्म सुवितस्य शूषं नवेदसो अमृतानामभूम ॥ १०.०३१.०३

धीतिः- चित्तधारणा। अधायि- स्थापिता। ऊमाः- तर्पकाः। अंशाः- दैवांशभूताश्चित्तभावनाः। अससृग्रम्- असमानसृष्टम्। दस्मम्- दर्शनीयं देवसङ्घम्। तीर्थे न- अप्सु मूलशक्तिधारासु यथा तथा। उप यन्ति- उपगच्छन्ति। सुवितस्य- सुष्ठु प्राप्तस्य। शूषम्- सुखम्। अभ्यानश्म- अभिप्राप्तवाम। अमृतानाम्- अमृतधर्माणाम्। नवेदसः- ज्ञानिनः। अभूम- भवेम ॥३॥

नित्यश्चाकन्यात्स्वर्पतिर्दमूना यस्मा उ देवः संविता जजान।

भगो वा गोभिर्यमेमनज्यात्सो अस्मै चारुश्छदयदुत स्यात् ॥ १०.०३१.०४

यस्मै । देवः सविता- सूर्य आत्मा । जजान- जनितवान् । सः । स्वपतिः- कैवल्यपतिः । दमूनाः-
दानमनाः । नित्यः- सनातनो विष्णुः । चाकन्यात्- कामयमानानाम् । भगः- सौभाग्यदेवता ।
अर्यमा- दानाधिदेवता । गोभिः- चिद्रश्मिभिः । ईम्- एतत् । अनज्यात्- व्यक्तीकुर्यात् । सः-
असौ । चारुः- सोमः । उत- अपि च । स्यात्- अन्योपि देवगणः । अस्मै- एतस्मै उपासकाय ।
छदयत- कामयताम् ॥४॥

इयं सा भूया उषसामिव क्षा यद्ध क्षुमन्तः शवसा समायन् ।

अस्य स्तुतिं जरितुर्भिक्षमाणा आ नः शग्मास उप यन्तु वाजाः ॥ १०.०३१.०५

उषसामिव क्षाः- उषसां व्याहृत्या यथा भूमिः सर्वेषां प्राप्या भवति तथा । याम् । क्षुमन्तः- अन्नवन्तो
देवाः । शवसा- स्वबलेन । समायन्- समागच्छन्ति । इयं सा- सैषा भावना । भूयाः- भवतु ।
अस्य- एतस्य । जरितुः- रसनिष्पादकस्योपासकस्य । स्तुतिम्- मन्त्रम् । भिक्षमानाः- याचमानाः ।
शग्मासः- आनन्दमयाः । वाजाः- शोभनगतिसंपन्ना देवाः । नः- अस्मान् । आ- आभिमुख्येन ।
उप यन्तु- उपगच्छन्तु ॥५॥

अस्येदेषा सुमतिः पप्रथानाभवत्पूर्व्या भूमना गौः ।

अस्य सनीळा असुरस्य योनौ समान आ भरणे बिभ्रमाणाः ॥ १०.०३१.०६

अस्य- एतस्य । एषा- इयम् । सुमतिः- शोभनमतिः । पप्रथाना- विस्तीर्णा । पूर्व्या- प्राचीना ।
भूमना- भूमना । गौः- चिद्रश्मिसंपन्ना । अभवत् । अस्य- एतस्य । असुरस्य- प्राणदस्य । भरणे-
धारके । समाने । योनौ- सदने । सनीळाः- समानस्थानाः । बिभ्रमाणाः- धारयन्तो देवाः । आ-
आगच्छन्तु ॥६॥

किं स्विद्वनं क उ स वृक्ष आस यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः ।

संतस्थाने अजरै इत ऊती अहानि पूर्वीरुषसो जरन्त ॥ १०.०३१.०७

यतः- यस्मात् । सन्तस्थाने- सम्यक्तिष्ठन्त्यौ । अजरे- अजीर्णे । इत ऊती- पालयित्र्यौ ।
द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ । निष्टतक्षुः- देवा निर्मितवन्तः । यतः- यदाधारेण । अहानि- दिनानि

दैवीप्रज्ञाः। पूर्वीः- पुराणीः। उषसः- विद्याः। जरन्त- स्तुवन्ति आश्रयन्ते। तत्। वनम्-
अरण्यम्। किम्। सः- असौ। वृक्षः- तरुः। कः॥७॥

नैतावदेना परो अन्यदस्त्युक्षा स द्यावापृथिवी बिभर्ति।

त्वचं पवित्रं कृणुत स्वधावान्यदीं सूर्यं न हरितो वहन्ति॥ १०.०३१.०८

न एतावत्- नैतावन्मात्रम्। एना- एतेभ्यो देवेभ्यः। परः अन्यत्- अन्यः परः। अस्ति। उक्षा-
सेक्ता। सः। द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ। बिभर्ति- धरति। यत्- यदा। हरितः- प्राणाः। सूर्यं न-
सूर्यमात्मानमिव। वहन्ति- अस्मदुपासनं प्रापयन्ति तदा। स्वधावान्- आत्मवान् विष्णुः। पवित्रं
त्वचम्- कल्याणं रूपम्। कृणुत- कुरुते॥८॥

स्तेगो न क्षामत्येति पृथ्वीं मिहं न वातो वि ह वाति भूमं।

मित्रो यत्र वरुणो अज्यमानोऽग्निर्वने न व्यसृष्ट शोकम्॥ १०.०३१.०९

स्तेगः- रश्मिसङ्घातयुक्तः सूर्यः। स्तयै शब्दसङ्घातयोः। क्षाम्- क्षमाशीलाम्। पृथिवीम्- भूमिम्।
न- यथा। अत्येति- अतिगच्छति। वातः- वायुः। न- यथा। मिहम्- वृष्टिम्। भूम- भूमिम्। वि
वाति- विशेषेण सरति। अग्निः- पावकः। न- यथा। शोकम्- स्वदीप्तिम्। वने- अरण्ये। व्यसृष्ट-
विसर्जति। तथा। मित्रः- स्नेहाधिदेवता। वरुणः- ऋताधिदेवता च। यत्र- यस्मिन्। अज्यमानः-
व्यञ्जितौ भवतः। तं परमात्मानं ध्यायामः॥९॥

स्तरीर्यत्सूतं सद्यो अज्यमाना व्यथिरव्यथीः कृणुत स्वगौपा।

पुत्रो यत्पूर्वः पित्रोर्जनिष्ट शम्यां गौर्जगार यद्ध पृच्छान्॥ १०.०३१.१०

स्तरीः- आच्छादयन्ती भूमिः। स्तृज् आच्छादने। अज्यमाना- क्लिन्ना। सद्यः। सूत- प्रसूते।
व्यथिः- व्यथायुक्ता सती। स्वगौपा- स्वमेव पालयन्ती। अव्यथीः- व्यथारहिताः प्रजाः। कृणुत-
करोति। पूर्वः- सनातनः। पुत्रः- तनयोग्निः। पित्रोः- द्यावापृथिव्योः। जनिष्ट- जातः। यत्- यदा।
पृच्छान्- आत्मजिज्ञासवः अन्विष्यन्ति तदा। शम्याम्- शमम्। गौः- आत्मसूर्यस्य चिद्रश्मिः।
जगार- जिज्ञासवे उद्गिरति प्रयच्छतीति भावः॥१०॥

उत कण्वं नृषदः पुत्रमाहुरुत श्यावो धनमादत्त वाजी।

प्र कृष्णाय रुशदपिन्वतोर्ध्वतमत्र नकिरस्मा अपीपेत्॥ १०.०३१.११

उत- अपि च । कण्वम्- मन्त्रविदमुपासकम् । कण शब्दार्थे । नृषदः- नृणां हृदिस्थस्य परमात्मनः ।

पुत्रम्- वत्सवत्प्रियपात्रम् । आहुः- वदन्ति । उत- अपि च । श्यावो वाजी- सूर्याश्वः सन् कण्वः ।

प्राणमयो मन्त्रवित्सन्निति भावः । धनम्- संपदम् । आदत्त- गृह्णाति । कृष्णाय- तादृशाय मन्त्रविदे

कण्वाय आकर्षणशक्तिप्रतीकसूर्याश्वात्मकप्राणमयाय । ऊधः- अग्निरूधः । रुशत्- ज्योतिः । प्र

अपिन्वत- प्रकर्षेण असिञ्चत् । अस्मै- एतस्मै कण्वाय । अत्र- अस्यामुपासनभूमिकायाम् । ऋतम्-

धर्मम् । नकिः- न कोप्यग्निर्यतिरिक्तोऽन्यः । अपीपेत्- अवर्धयत् ॥११॥